

Dede Korkut Kitabı ve Kırgız Edebiyatında ‘Yahşı/Cakşı’ Redifli Öğüt İfadeleri Üzerine

Dede Korkut Book and The Literature of Kyrgyz ‘Yahşı / Cakşı’ About Advice Expressions

Doç. Dr. Cüneyt AKIN¹

Öz

Tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri arasında henüz yeni diyebileceğimiz karşılaştırmalı çalışmalar, Türk dili ve edebiyatını daha doğru anlamamızı kolaylaştıracaktır. Ayrıca, Türk dilinin lehçe ve edebiyatlarını mukayese etmek, genel yapıyı kavramamızı, dolayısıyla, Türk dili ve lehçe ve edebiyatları hakkında daha sağlıklı hükümler verebilmemizi sağlayacaktır. Karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda, Türk Edebiyatının birtakım eserlerindeki nasihat türü örnekleri üslup ve şekil bakımından bazı ortak özelliklere sahiptir. Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan “Kitâb-ı Dedem Korkut”, içerisinde nasihat ifade eden örneklerin yer aldığı eserlerden biridir. Bu örneklerden bazıları, çağdaş Türk lehçelerindeki nasihat türü örneklerle üslup ve şekil bakımından örtüşmektedir. Türk Edebiyatında Nasihat türü örneklerinin şekil ve içerik bakımından ortak özelliklerinin ortaya konulmasının, Türk Edebiyatının gelişimini, şekillenişini ve farklı coğrafyalardaki özelliklerini keşfetmek bakımından faydalı olacaktır kanaatindeyiz. Çağdaş Türk Edebiyatında ‘Nasihat Türü’, Türk lehçelerinin edebiyatlarında görülmektedir. Kırgız Edebiyatında nasihat türünün çok sayıda örneği olduğunu biliyoruz. Bu nasihat türü örnekler, bazı şairlerin eserlerinde müstakil olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Tokotogul Satılganuulu’nun *Nasihah* adı altında bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca, Barpı ve Arstanbek Buylaşuulu gibi şairlerin de *nasihat içerikli* şiirlerine rastlamaktayız. Bundan önceki çalışmalarda, Yunus Emre’nin nasihat içerikli şiirleri, Kırgız Edebiyatı’ndaki çeşitli şairlerin nasihat içerikli şiirleriyle tematik olarak karşılaştırılmıştı. Ortaya çıkan sonuç, Anadolu ile Türkistan sahası Türk edebi geleneği nasihat geleneğinin önemli ölçüde aynı kaynaklardan beslendiğini ve aynı kökleri işaret ettiğini göstermişti. Bir diğer çalışmada ise, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ve Türk Edebiyatı en önemli eserlerinin başında yer alan Dede Korkut’taki nasihat içerikli söz kalıplarının, Kırgız Edebiyatı’ndaki nasihat içerikli kalıplarla karşılaştırması yapılmıştır. Söz konusu karşılaştırma neticesinde ortaya, benzer şekillerde ve benzer içeriklerde birtakım söz kalıpları çıkmıştır. Dede Korkut üzerine yapılan çalışmalarda ele alınmayan bu konu, karşılaştırmalı lehçe çalışmaları arasında da yer almamaktadır. Bu nedenlerle çalışma, özgün bir özellik taşımaktadır. Çalışmada aynı zamanda hermeneutik yöntem ve bakış açısı kullanılmış, yapılan değerlendirmeler ahlak felsefesindeki *iyi* kavramı bağlamından hareketle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Kırgız Edebiyatı, nasihat, hermeneutik

Makale türü: Derleme

Abstract

The importance of comparative studies between historical and contemporary Turkish dialects is huge. The works we can say new in this area will make Turkish Language and Literature easier to understand. When we consider comparatively, examples of types of advice in some works of Turkish Literature have some common features in style and form. Kitâb-i Dede Korkut, one of the most important works of Turkish Literature, is one of the works we encountered in the types of advice. Some of these examples overlap in style and shape with examples of advice in contemporary Turkish dialects. We think that revealing the common features of examples of advice types in the Turkish Literature with regards to their structures and contents will be beneficial to explore the development, formation and of Turkish Literature with its features in different geographies. The type of advice in Contemporary Turkish Literature is seen

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cuneyt.akin@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6230-7222>.

Atf için (to cite): Akın, C. (2019). Dede Korkut Kitabı ve Kırgız Edebiyatında ‘Yahşı/Cakşı’ Redifli Öğüt İfadeleri Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21(2), 495-499

in the literature of Turkish dialects. We know that in Kyrgyz Literature there are many examples of advice type. This kind of advice comes as a self-confident in the works of some poets. For example, there is a work under the title Nasihat of Tokotogul Satılğanuulu. We also find poetry poems by poets such as Barpi and Arstanbek Buylasuulu. In the previous studies, the poems of Yunus Emre including advices were compared thematically with the various poets’ poems including advices in Kirghiz literature. The obtained result showed that the tradition of advice of Anatolia and Middle Asia has been nourished considerably from the same sources and has indicated the same roots. In another study, a comparison was made between word structures having advice theme of Dede Korkut belonging to the Ancient Anatolian Turkish and at the top of the most important works of the Turkish Literature, and structures having advice theme in Kirghiz Literature. As a result of this comparison, some word structures were revealed in exactly the same forms and similar contents. Having no place in the studies on Dede Korkut, this issue has not observed in the studies of comparative dialects. For these reasons, this study has a distinctive feature. In the study, at the same time, hermeneutic method and perspective were used, and the evaluations were revealed within the "concept of fine" in the philosophy of ethics.

Keywords: Dada Gorgud, Kirghiz Literature, advice, hermeneutik

Paper type: Review

Giriş

Arapça *nasihat*, Farsça *pend* ve Türkçe *öğüt* kelimeleri, birbirinin yerine kullanılan kelimelerdir. Sonlarına getirilen Farsça *name* eki ile, nasihat-name, pend-name ve öğüt-name kavramları türetilmiştir. Literatürde günümüze kadar bu adlarla yazılmış çok sayıda eser bulunmaktadır. Ayrıca, adında nasihat/pend/öğüt/ ifadeleri geçmeyip, içeriğinde nasihat verici unsurların olduğu çok sayıda eser vardır. Türk Edebiyatı’nda bu geleneği Göktürk Abideleri’ne kadar götürebiliriz. Abidelerdeki nasihat niteliğindeki ifadeler, günümüze dahi ışık tutmaktadır. Dîvânü Lugatî’t-Türk’teki atasözleri, Kutadgu Bilig’te yer alan veciz sözler, Ahmet Yesevî’nin Hikmet’leri, Yunus Emre’nin nasihatleri ve Türk Edebiyatı’nın çok sayıda eseri, nasihat/öğüt/pend içeren ifadelerle örülmüştür. (Ulucan, 2012: 214,223)

Çağdaş Türk Edebiyatında nasihat türü, Türk lehçelerinin edebiyatlarında görülmektedir. Kırgız Edebiyatında nasihat türünün çok sayıda örneği olduğunu biliyoruz. Bu nasihat türü örnekler, bazı şairlerin eserlerinde müstakil olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Tokotogul Satılğanuulu’nun *Nasihat* adı altında bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca, Barpi ve Arstanbek Buylasuulu gibi şairlerin de *nasihat içerikli* şiirlerine rastlamaktayız. (Akın, 2014: 209,217)

1. ‘yahşı (iyi)’ Kavramı Üzerine

Aristocu klasik doğrultudaki felsefe, *teorik* ve *pratik* olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Sadece *‘bilme’* ile ilgili meseleleri konu edinen teorik felsefeye karşılık pratik felsefe, *‘yapma’*’yı, yani *‘eylem’*’i esas almaktadır. Örneğin, evrenin oluşumu ve maddenin gerçekliği ile ilgili meselelerin, eyleme yönelik herhangi bir etkisi ve neticesi yoktur. Dolayısıyla teoriktir. *Ancak, ‘iyi bir davranışın nasıl olması gerektiği’ şeklindeki bir soru, doğrudan eyleme dönüktür.* Tek başına ‘iyi’ kavramının özüne ilişkin bir araştırma dahi, neticede eylemle bağlantısı olduğu için, ‘pratik felsefe’ye dâhildir. Ahlak kavramının özü ise, ‘olumlu’ bir mahiyete sahiptir. İyi ve ‘olması gereken’ şeyler, ahlakı ifade ederler. Felsefî dilde buna, ‘normatif’ yani ‘buyurucu’ özelliğe sahip denilmektedir. Yani ‘ahlak’, *‘yapılması gereken davranışların’, ‘iyi bir insan olmak için gereken’*lerin ilmi olarak anlaşılmasıdır. Bu nedenle, ‘nasihat’ ve ‘âdâb’ türündeki eserler, yalnızca erdemlerin sıralandığı ve ‘erdemli insan’ özelliklerinin anlatıldığı kitaplar, ahlâkî yükümlülüklerin anlatıldığı dinî veya kültürel eserler daha ziyade ‘ahlak ilmi’ kapsamında değerlendirilmiştir. (Özturan, 2015: 1-2)

Yukarıda bahsedildiği gibi, *pratik ahlakın* içinde ahlak felsefesinin konularından biri olan *iyi* (yahşı) kavramı, Türk Edebiyatının ‘nasihat’ içerikli çok sayıda eserinde bulunmaktadır. Eski Türkçede, Divanu Lugatî’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de ‘yahşı’ kelimesi, çeşitli fonetik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. (Hacızade, 1999: 203-204)

2. Dede Korkut ve Kırgız Edebiyatında Nasihat Türü Örnekleri

Dede Korkut Hikayelerinde 30 defa kullanılan *yahşı* kelimesi, *yakışıklı*, *yardımsever*, *insaf sahibi*, *cesur*, *kıymetli*, *tatlı*, *bol sulu*, *iyi cins*, *hızlı vb.* anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, *yahşı* redifli dizelerde, *normatif* bir yapıyla, *buyurucu* bir fiil anlamıyla da dikkat çekmektedir.

Kırgız Edebiyatında nasihat türünde yazılan eserlere ve nasihat içerikli metinlere baktığımızda, Kitâb-ı Dede Korkut içinde yer alan *yahşı* redifli nasihat dizeleriyle örtüştüğü görülmektedir. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda Yigenek, dayısına düşünde şöyle soylamaktadır:

Kese kese yimege yahni yahşı

Keser günde ser çeşme yügrük yahşı

Dayim geldüğünde tursa devlet yahşı

Bildüğün unıtmasa 'akıl yahşı

Karımından dönmese kaçmasa erlik yahşı (Ergin, 1997: 203)

Yukarıdaki dizelerde, öğüt verme şekli dikkat çekicidir. Öğütlerin '*yahşı (iyi)*' redifiyle verilmesi, '*iyi*' kavramıyla *buyurucu* bir dil kullanılmak istenmesinden kaynaklanmış olsa gerektir. Zira, er (yiğit) olan kişide olması gereken, düşmandan korkup kaçmama özelliğidir. Dolayısıyla, *er kişi düşmandan kaçmamalıdır; akıl, bildiğini unutmamalıdır; devlet ebed müddet olmalıdır; kesecek günde ser-çeşme yügrük, kese kese yemek için yahni olmalıdır.* Yani bu dizelerde iyilik kavramı, *ahlak felsefesinin pratik boyutuna göre buyurucudur.* Olsa da olur; olmasa da olur; türünden bir *nasihat/öğüt* değildir. Şayet böyle olsaydı, Türkçedeki *yig* kelimesi tercih edilebilirdi.

Yukarıda verilen dizelerdeki üslup ve şekil, çağdaş Kırgız Edebiyatı nasihat türü örneklerinde de görülmektedir. Kırgız Edebiyatının okuma yazma bilen halk şairlerinden Togolok Moldo, *Sanat* başlıklı şiirinde, Dede Korkut'ta yer alan ve yukarıda örneğini verdiğimiz nasihat verme şeklinin benzerini karşımıza çıkarmaktadır. *cakşı (yahşı)* redifli dizelerde verilen nasihatler, Dede Korkut'ta da benzer redif düzeniyle verilmiştir. Kırgız Edebiyatındaki *cakşı* redifli öğüt ifadelerinde *cakşı* kelimesinin anlamı, Dede Korkut'taki gibi *normatif* yani *buyurucu* niteliktedir. Bu dizlerde verilen nasihatlerin, *pratik* hayatta karşılıkları bulunmakta, yaratılışın gereklerini (ahlak) yerine getirmek için, yani felsefi dilde *iyiye* ulaşmak için olması gerekenleri sıralamaktadır.

1925 yılında *Değişim ve Nasihat* manzumeleri kısaltılarak birleştirilen ve Moskova'da basılan, Manas Destanı'nın önemli ve büyük bir varyantını yazan Togolok Moldo, aşağıdaki dizelerde *cakşı* redifli nasihatler söylemiştir:

Cigitterge kız cakşı (Yiğitlere kız iyidir)

Münüşkörgö kuş cakşı (Avcı için kuş iyidir)

Tamaktın babın keltirgen, (Yemeğin tadını veren)

Tattuu kılğan tuz cakşı (Tatlı yapan tuz iyidir)

....

Sarañdik kılğan bakıldan (Cimrilik eden vekilden)

Sakılığ kılğan mart cakşı (İktisat eden cömert iyidir)

....

Kadrın tapkan er cigit (Kadrini bulan er iyidir)

Karı caşka ten cakşı (Yaşlı-gence denk iyidir)

Togolok Moldo '*Sanat*' (Moldo, 1970: 112)

19. asırda Kırgızların Manasçısı ve halk şairlerinden biri olan Aytike, *Kim Cakşı* adlı

şiiirinde cakşı redifli nasihatler söylemiştir:²

Moldolor için din cakşı (Mollalar için din iyidir)
Bakşılar için cin cakşı (Bahşılar için din iyidir)
Kempirler için çal cakşı (Kocakarılar için ihtiyar adam iyidir)
Dıykandar için dan cakşı (Çiftçiler için mahsul iyidir)
Kadırın bilip bakkanga, (Değerini bilip besleyene)
Koroo koroo mal cakşı. (Ağıl ağıl mal iyidir)

Kırgız Edebiyatında irticalen söylediği lirik ve felsefi şiirleriyle diğer şairlerden farklı bir yerde olan Barpı Alıkulov, *cakşı* redifli ve nasihat içerikli şiirler söylemiştir:

Dosun dosu menen kılat karşı (Dostu, dostuyla karşı karşıya getirir)
Uşaktın uuday tilin bilgen cakşı (Dedikodunun zehirli dilini bilen iyidir)
Barpı Alıkuluulu ‘*Uşakçı* (Alıkulov, 1995: 80)

Sonuç ve Öneriler

Kırgız Edebiyatında nasihat verme şekillerinden biri olan *cakşı* redifli nasihatleri, 19. asırda Kırgızların Manasçısı ve halk şairlerinden biri olan Aytıke, aynı asırda irticalen söylediği lirik ve felsefi şiirleriyle diğer şairlerden farklı bir yerde olan Barpı Alıkulov, *Değişim* ve *nasihat* manzumeleri birleştirilerek 1925’te Moskova’da *Nasihât* adıyla basılan Togolok Moldo gibi halk şairleri tarafından söylenmiştir.

Dede Korkut ile karşılaştırmalı olarak incelediğimiz nasihat şekli, Dede Korkut’ta sadece Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nda Yigenek’in dayısına düşünde söylediği dizelerde tespit edilmiştir. Kırgız edebiyatında ise birkaç halk şairinin şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut ve Kırgız edebiyatı için *yahşı/cakşı* redifli öğütler, ahlak felsefesi bakımından *buyurucu* (*normatif*) nitelik taşımaktadır.

yahşı/cakşı kelimeleri yerine, ‘daha iyi’ anlamını *yig* kelimesinin kullanılmayışı, *yahşı/cakşı* kavramının buyurucu niteliğini, yani tercihten öte bir anlamı vermektedir düşüncesindeyiz.

Hem Dede Korkut Hikayeleri hem de Kırgız edebiyatında, söz konusu dizelerde verilen nasihatler, *iyi* (*yahşı/cakşı*) kavramını *olumlu* anlamda özellik olarak göstermiştir.

Dede Korkut’ta 30 defa geçen *yahşı* kelimesi, *yahşı* redifli öğüt olarak 5 kez tekrarlanmaktadır. Kırgız Edebiyatı’nda ise *cakşı* redifli olmak üzere, birkaç şairin eserlerinin bazı bölümlerinde geçmektedir.

Kırgız Edebiyatı ve Dede Korkut’ta verilen *yahşı/cakşı* redifli nasihatlerin bir diğer ortak noktası, hayatın her alanında olması gerekenleri, yani *yaratılış kurallarını* (*ahlak*) idealize etmiş olmalarıdır.

Kaynakça

Akın, C. (2014). Yunus Emrenin Risaletü’n Nushiyyesi ve Kırgız Edebiyatında Nasihat Türü Örnekleri. *Journal of Language and Literature Studies*, (10).

Alıkulov, Barpı, Çıgarmalar-I.Tom (Eserler-I.Cilt). *Kırgız Entsiklopediyası Başkı Redaksiyası* (Kırgız Ansiklopedisi Redaksiyonu), Bişkek, 1995.

Ergin, M. (1997) *Dede Korkut Kitabı I (Giriş – Metin Faksimile)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları: 169.

Hacızade, N. (1999). *Dede Korkut Destanlarında Yahşi ve Yaman Kelimeleri*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri, 19-21 Ekim, Ankara.

² <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/13479,aytikepdf.pdf?0>

- Moldo, T. (1970). *Çığarmalarının Eki Tomduk Cıynagı (Eserlerinin iki ciltlik toplamı)*. Cilt-I. S. 112. Frunze (Bişkek): Kırgız CCCP İlimler Akademiyası (Kırgız Sovyet İlimler Akademisi Yayınları).
- Özturan, H. (2015). *Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri (Seçme metinler)*, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Ulucan, M. (2012). *Türk Kültür ve Edebiyatında Pend (Öğüt) Geleneği*. Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana.